

Lucija Balikić

Jugoslavija u istorijskoj perspektivi, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017. 544. str., tvrdi uvez

Knjiga *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* izašla je na poticaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji i uz potporu Ambasade SR Njemačke u Beogradu. Raznovrstan sadržaj knjige produciralo je 18 autora s područja bivše Jugoslavije, a uređivački odbor činili su Latinka Perović, Drago Roksandić, Mitja Velikonja, Wolfgang Hoepken i Florian Bieber. Sve objavljene radove recenzirali su Dubravka Stojanović, Vera Katz i Hrvoje Klasić. Osim radova koji su objedinjeni u ovoj knjizi, mnogi drugi radovi (koji su) povezani s naslovnom temom našli su se na portalu *yuhistorija.com* gdje ih se može jednostavno pregledavati, a većina je prevedena i na engleski jezik. Sadržaj knjige podijeljen je u 4 velike tematske cjeline, a osim njih sadrži (i) još nekoliko dodataka kao što su riječ izdavača, predgovor, uvod i biografije autora. Prva je velika tematska cjelina (nosi naslov) naslovljena „*Višestruka jugoslavenstva – kako jugoslovenski narodi ulaze u Jugoslaviju*“ i sačinjava je rad Drage Roksandića naslovljen(og) „*Jugoslavenstvo prije Jugoslavije*“ koji tematizira i navodi različite aproprijacije i manifestacije jugoslavenske ideje tijekom „dugog 19. stoljeća“. Druga velika tematska cjelina, naslovljena „*Jugoslovensko iskustvo u nacionalnim perspektivama*“, objedinjuje osam (postoji nepisano pravilo da se brojeve manje od 12 ne piše brojkom) radova čiji autori, svaki iz perspektive jednog naroda i sastavnice bivše Jugoslavije, kronološki analiziraju njihova jugoslavenska iskustva od 1918. godine pa sve do razdoblja tranzicije. Nadalje, treća velika tematska cjelina, „*Jugoslavija u istorijskoj perspektivi (1918-1991)*“, analizira različite aspekte zajedničkog jugoslavenskog iskustva, kao što su demografski podaci (Srđan Milošević: „*Od stagnacije do revolucije*“), svakodnevni život (Igor

Duda: „*Hvatanje koraka s Evropom*“), ekonomija (Vladimir Gligorov: „*Korist i troškovi – ključna tema sporenja*“), umjetnost i kultura (Nenad Makuljević: „*Od umetnosti nacije to umetnosti teritorije*“), vanjska politika (Tvrтко Jakovina: „*Aktivna koegzistencija nesvrstane Jugoslavije*“) i načini sjećanja na Jugoslaviju (Mitja Velikonja: „*Načini sećanja na Jugoslaviju*“). Konačno, „*Zaključna razmatranja*“ koja čine četvrtu veliku tematsku cjelinu ove knjige, sastoje se od dvaju tekstova (Srđana Miloševića, Milivoja Bešina i Vladimira Gligorova) koncentriranih na razloge i posljedice raspada Jugoslavije i na probleme društvene transformacije koji su uslijedili.

Na početku valja naglasiti kako su temeljne postavke na kojima počiva ova knjiga interdisciplinarnost i multiperspektivnost te kako (su) se nacionalna i ideološka pluralnost autora smjestila u drugi plan. Neki su od ključnih ciljeva ove knjige, prema uvodnim napomenama, (su) razvoj istraživačkog interesa za povijest susjednih država i pomoć mladima da prevladaju nametnutu (im) prošlost(i) kako bi počeli konstruktivno i dublje promišljati vlastitu budućnost(i) u regiji. Ova je knjiga pokušala što sustavnije i objektivije pristupiti zajedničkoj prošlosti, stoga je važna i vrijedna polazišna točka za formiranje drugačijeg i zdravijeg identiteta od onoga kojeg nameću nacionalno isključive historiografije. Navod koji dobro sažima karakter jednog novog narativa, kojemu ova knjiga značajno doprinosi, kaže: „Smatram, da se Jugoslavije treba sećati samo utoliko, ukoliko je u njoj bilo pobune, modernizacije, emancipacije i alternative, odnosno koliko je u njoj bilo napora za doseganje pravednije budućnosti.“ (510. str.), odnosno „Yu-retrovizor treba okrenuti napred“ (510. str.).

Tematska cjelina orijentirana na jugoslavenska iskustva u pojedinim nacionalnim perspektivama omogućava izlaz iz partikularnog razmišljanja, odnosno otvara raznovrsne komparativne mogućnosti. Ona također njeguje misao o specifičnostima pojedinih nacionalnih iskustava te nam omogućuje razumijevanje njihovih današnjih identiteta i njihovih suvremenih neuralgičnih točaka. Tako iz ove knjige možemo saznati o tome što su za pojedine narode unutar Jugoslavije značili ključni trenuci njezine zajedničke povijesti, odnosno kako su „odjeknuli“ u njezinim pojedinim sastavnicama. (Jugo)slavenstvo je tijekom „dugog 19. stoljeća“ poprimalo različite oblike i sadržaje te se koristilo u različite svrhe. Kanonske figure predjugoslavenskog Jugoslavenstva pridodavale su različita značenja onomu što će se 1918. godine nezgrapno opredmetiti ujedinjenjem Države SHS i Kraljevine Srbije. Nije dugo trebalo da onaj predratni omladinsko-politički jugoslavenski polet splasne pa se već kroz prvih nekoliko godina u javnom prostoru mogla čuti rečenica „s njima se više ne može“, a takva se atmosfera dodatno intenzivirala atentatima na Stjepana Radića i Kralja Aleksandra. Slovenci i Bošnjaci našli su se (našli) u položaju „jezička na vagi“ koji je bio prinuđen igrati po pravilima političkog *mainstreama*, dok su Crnogorci izgubili elemente državnosti iz predratnog perioda. Kosovo i Vojvodina bila su područja sustavne kolonizacije i zatiranja autonomije, a vlast je pažljivim prekrajanjem jedinica lokalne samouprave Vidovdanskim i Oktroiranim ustavom onemogućila povezivanje potencijalne opozicije. Prva je Jugoslavija stoga u radovima svih autora ove cjeline

ocijenjena kao država ciničnog hegemonizma sa stalnom krizom legitimiteta(,) u kojoj je unitarno jugoslavenstvo implementirano kraljevskim dekretima. Srbija, koja je u predratnom, ratnom i poratnom razdoblju imala najbolji položaj zahvaljujući najvećem stupnju državnosti među južnim Slavenima, postojanju vlastite dinastije, posjedovanju pobjedničke vojske u ratu i uvećanom teritoriju nakon (kao posljedica) Balkanskih ratova – nije imala dovoljno razvijenu političku kulturu da bi uspostavila pravedniji unutarnji poredak. Nova je država (je) ionako patila od međusobne nepovezanosti i velikih razlika u povijesti, vjeri, pravno-administrativnoj tradiciji, ekonomskoj razvijenosti i pismenosti, a njezine su granice ugrozili i vanjski elementi (bile i ugrožene od strane vanjskih elemenata, p.s. „elementi“ malo više u zraku i mogu značiti bilo što).

Ipak, više je pozornosti poklonjeno povijesti socijalističke Jugoslavije koju se po mnogočemu u svim radovima pozitivnije ocjenjuje. Neki od razloga koje autori najčešće navode su afirmacija lokalnih partikulariteta pojedinih naroda, modernizacijski impulsi, unutrašnja kohezija, kozmopolitizam, građanski identitet kao nadnacionalna formula za slabljenje nacionalizama i sl. Iako se i danas vodi prilično aktivna rasprava o naslijeđu NOB-a u javnim prostorima država nastalih (kao rezultat) raspadom Jugoslavije, uglavnom su te rasprave opet u okviru nacionalnih dosega pojedine nacije. Ova knjiga je vrijedna jer nam daje uvid u posebne karakteristike NOB-a u pojedinim dijelovima bivše Jugoslavije pričajući (priču) o njihovoj suradnji i zajedničkoj borbi, istovremeno analizirajući dominantne diskurse suvremenog doba. U svakom se nacionalnom pregledu valorizira autohtonost NOP-a, a također nijedan autor ne propušta spomenuti sukob Tita i Staljina, emancipaciju, elemente socijalne države (izlazak iz siromaštva), sigurnost te modernizacijski iskorak. Socijalistička Jugoslavija posebno se pozitivno ocjenjuje u kontekstu završne faze konstituiranja nacionalnih identiteta (subjektiviteta) Makedonaca, Crnogoraca i Bošnjaka. Dobar primjer različitih nacionalnih perspektiva jest Fond za nerazvijene, protiv kojeg su svi narodi imali poneki argument, neovisno o tome je (da) li ih „kočio u njihovom razvoju“ (Slovenci) ili (da) im je iz njega „davano premalo“ (Crnogorci). Isto je s osobnim odnosom prema Titu, gdje je svaki narod imao određene razloge zbog kojih mu je bio naklonjen, ali i razloge zbog kojih ga se danas kritizira.

Konačno, zadnji paragrafi svakog rada u cjelini o jugoslavenstvu u nacionalnim perspektivama posvećeni su analizi procesa dezintegracije Jugoslavije. Svi se autori kritički odnose prema nacionalističkom diskursu 1990-ih, dovodeći ga u vezu s diskursom kojega i danas produciraju političke elite post-Jugoslavenskih država kako bi se održale na položaju. Svaka nacionalna perspektiva ključem raspada Jugoslavije smatra delegitimizaciju socijalističke ideologije i SKJ (kao i utjecaj sloma komunizma „izvana“ 1989./1990. godine) te povezivanje „demokratskog pitanja“ s „nacionalnim pitanjem“ čime se došlo do premise da je nacionalistički odgovor ujedno i demokratski. Iz toga je proizašlo da Jugoslavija kao takva aktivno „sprečava“ razvoj i slobodu nacija koje se u njoj nalaze, a srpski je nacionalizam bio katalizator drugih

nacionalizama. Većina autora ne ulazi u pojedinosti rata i tranzicijskog razdoblja.

Tematska cjelina orijentirana na nenacionalne aspekte jugoslavenskog iskustva odlično nadopunjuju nacionalne i čini svojevrsno kohezivno tkivo u mnoštvu partikularnosti koje su fragmentirale jugoslavensko iskustvo naroda koji su sačinjavali Jugoslaviju. Ova se cjelina sastoji od šest radova koji se tematski nadopunjuju i čiji su elementi nerazdruživi. Svi se radovi, osim posljednjeg (Mitja Velikonja: „*Načini sećanja na Jugoslaviju*“) temelje na kronološkoj analizi postavljene teme: demografije, svakodnevnog života, ekonomije, umjetnosti, kulture i vanjske politike. Kroz njihov se sadržaj može pratiti putanja razvoja i artikulacije Jugoslavije, odnosno Jugoslavenstva. Iz njihovih analiza i zaključaka proizlazi da je Jugoslavija bila u stalnom pokušaju odgovaranja na unutarnje i vanjske izazove te istovremenog stvaranja svog specifičnog, održivog modela funkcioniranja. Ocjene uspjeha toga projekta podijeljene su, ali može se reći da se svi slažu u tome da je socijalistička Jugoslavija imala mnogo karateristika koje su je činile specifičnim slučajem u binarnom hladnoratovskom okruženju. Počevši od autohtonog antifašističkog pokreta i sukoba sa Staljinom pa preko radničkog samoupravljanja i Pokreta nesvrstanih zemalja, sve do krvavog raspada i loše startne pozicije pri ulasku u tranzicijske procese – Jugoslavija je, bilo to dobro ili loše, imala svoj specifičan (mnogi bi rekli „treći“) put. Zadnji rad ove tematske cjeline, koji je ujedno i odlično zaokružuje, bavi se načinima sjećanja na Jugoslaviju, uvodeći pojam post-Jugoslavije kao okvir u kojemu se ta sjećanja generiraju i funkcioniraju. Osim preciznog definiranja svakog od pojedinih modusa sjećanja na Jugoslaviju, autor (također) upućuje i na najrelevantnije recentne studije koje to mogu oprimirati. Konačno, zadnja tematska cjelina opsegom je i najmanja, a posvećena je raspadu Jugoslavije te pripadajućim uzrocima i posljedicama. Osim kratkim pregledom suvremenog diskursa o ratovima kao državotvornim i općim mjestima u produkciji novih identiteta, ovi su radovi nadopunjeni dugim nizom grafičkih prikaza statističkih podataka o novonastalim državama u razdoblju od 2000. do 2016. godine, pomoću kojih se mogu pratiti razni aspekti njihovog razvoja, stagnacije, odnosno nazadovanja. Autori posebnu pažnju posvećuju temi suvremenih zamrznutih sukoba te donose zaključak: „Problemi su isti, rešenja takođe, potrebne idejne i političke sposobnosti su ostale ograničene“ (526. str.), što se može kompletirati zaključnom rečenicom iz uvoda ove knjige: „Istovremeno su sve prepoznatljiviji obrisi repriznog pretvaranja ‹Zapadnog Balkana› u globalno poprište imperijalnih konfrontacija. Na Balkanu ništa novo“ (51. str.).

Zaključno, knjiga *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* mogla bi biti temeljom zadnjeg toma nikad dovršene *Historije naroda Jugoslavije*. Iako je i prethodno u historiografiji bilo sličnih pokušaja, činjenica da je grupa istraživača s post-Jugoslavenskih područja pristupila pisanju zajedničke povijesti o jednom zajedničkom i važnom iskustvu, ostavlja dojam da u akademskoj zajednici i javnom prostoru općenito postoji progresivna snaga s ciljem pomirenja, regionalne suradnje i dekonstruiranja dnevno-političke zloupotrebe zajedničke povijesti.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Pro tempore

Časopis studenata povijesti, br. XIII

Zagreb, 2018.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Godina XIII, broj 13, 2018.

Glavni i odgovorni urednik

Ivan Grkeš

Zamjenica glavnog urednika

Lucija Bakšić

Uredništvo

Mihaela Marić

Lucija Bakšić

Mario Katić

Igor Krnjeta

Urednici pripravnici

Andrija Banović

Matej Lisičić

Matea Altić

Marta Janković

Alen Obrazović

Saša Vuković

Lektura i korektura

Alina Jušić

Ema Maglić

Ema Botica

Tanja Jelinić

Karla Papeš

Mateja Papić

Borna Treska

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević

dr. sc. Estela Banov

dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

dr. sc. Nikica Gilić

dr. sc. Tomislav Galović

dr. sc. Hrvoje Gračanin

dr. sc. Emil Heršak

dr. sc. Branimir Janković

mr.sc. Vedran Obućina

dr. sc. Sanja Potkonjak

dr. sc. Martin Previšić

dr. sc. Marko Šarić

mr. sc. Filip Šimetin Šegvić

mr. sc. Nikola Tomašegović

Dizajn i priprema za tisak

Rene Jelenić

Prijevod s engleskog jezika

Alen Obrazović

Ema Bonifačić

Paula Fajt

Izdavač

Klub studenata povijesti –

ISHA ZAGREB

ISSN: 1334-8302

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti -

ISHA Zagreb (za: Redakcija *Pro tempore*)

Filozofski fakultet

Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Email:

pt.urednistvo@gmail.com

Časopis je besplatan.

Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/pro-tempore>

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kluba studenata povijest – ISHA Zagreb i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta.